

ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΦΙΛΕΛΛΗΝΙΣΜΟΣ ΣΤΟ ΡΟΥΜΑΝΙΚΟ ΧΩΡΟ. Ο ΚΑΒΑΦΗΣ, Ο ΚΑΖΑΝΤΖΑΚΗΣ ΚΑΙ ΤΑ ΕΛΛΗΝΙΚΑ ΓΡΑΜΜΑΤΑ

Δεν είμαι ιστορικός. Δεν είμαι ούτε κοινωνιολόγος, ούτε μελετητής των νοοτροπιών. Είμαι μια απλή απόφοιτος της Σχολής Κλασικών Γλωσσών του Πανεπιστημίου Βουκουρεστίου, και έμαθα, στην αρχή από περιέργεια, την ελληνική γλώσσα και έγινα μεταφράστρια νεοελληνικής λογοτεχνίας, -μια δραστηριότητα απ' την οποία προέκυψαν ως σήμερα 37 μεταφρασμένα βιβλία (τα 6 σε συνεργασία με άλλους νεοελληνιστές). Η γνώση της γλώσσας μου επέτρεψε την πρόσβαση στη λογοτεχνία και μετά στην έρευνα των Ελληνικών Γραμμάτων και της απήχησης τους στο ρουμανικό χώρο (με 5 σχετικά βιβλία μέχρι τώρα). Το 1991 ίδρυσα τον Εκδοτικό Οίκο «Ομόνοια», που αποκλειστικός του σκοπός είναι η προβολή του ελληνικού πολιτισμού στη Ρουμανία.

Μετά το τέλος των σπουδών μου, το 1972, και επί 35 χρόνια από τότε, ήλθα σε άμεση επαφή με όλο το ελληνικό και φιλελληνικό περιβάλλον της Ρουμανίας, γνώρισα μια σειρά προσωπικότητες – μεταφραστές, νεοελληνιστές κτλ. – που έχουν αφιερώσει τη ζωή τους στην έρευνα των πολλαπλών πτυχών του Ελληνισμού που βλάστησε και άνθισε στο έδαφος της Ρουμανίας. Αυτό το εκλεκτό περιβάλλον με ενθάρρυνε να παρακολουθήσω, με τη σειρά μου, τη δράση και την απήχηση των Ελλήνων στην ρουμανική ιστορία, καθώς και τις πολιτιστικές ελληνο-ρουμανικές αλληλοεπιδράσεις. Το ένα τρίτο από τα βιβλία της «Ομόνοιας» έχουν ως κύριο θέμα τον Ελληνισμό της Ρουμανίας. Ο τόμος με τον ίδιο τίτλο, που εκδόθηκε το 2006, είναι ιστορικό χρονολόγιο των πιο σημαντικών στιγμών οι οποίες σημάδεψαν την τρισχιλιετή παρουσία των Ελλήνων στο ρουμανικό χώρο. Η πρώτη μελέτη με τον ίδιο τίτλο, η οποία δημοσιεύτηκε το 1912, οφείλεται στον Δημοσθένη Ρούσσο, θεμελιωτή των Νεοελληνικών Σπουδών στη Ρουμανία.

Η εισήγηση που θα παρακολουθήσετε απόψε δε φιλοδοξεί να ανακοινώσει νεώτερα επιστημονικά δεδομένα, στηριζόμενα σε έγγραφα. Σας παρακαλώ να τη δεχθείτε μόνον σαν σεμνή μαρτυρία ενός προσεκτικού παρατηρητή της ρουμανικής σχολής νεοελληνικών σπουδών. Όπως θα διαπιστώσετε από την εικόνα που θα προσπαθήσω να περιγράψω, βρισκόμαστε μπροστά σε μια ξεχωριστή περίπτωση της ευρωπαϊκής ιστορίας, όπου χαρακτηριστικά ιστορικά συμφραζόμενα έχουν δημιουργήσει επί αιώνες το περίπλοκο φαινόμενο που αποκαλούμε “ο Ελληνισμός της Ρουμανίας”. Στο έδαφος της σημερινής Ρουμανίας εξελίχθηκε, από την αυγή της Αρχαιότητας μέχρι την σύγχρονη εποχή, αυτό που μπορούμε να αποκαλέσουμε μια δεύτερη “Magna Graecia” (ή „Magna Graecia του Βορρά”, όπως αποκάλεσε τα δακικά μέρη ο σπουδαίος Έλληνας βυζαντινολόγος ακαδημαϊκός Διονύσιος Ζακυθινός). Η ζωή δίπλα και μαζί με τους Έλληνες δημιούργησε στην ψυχή των Ρουμάνων ποικίλα, κυρίως φιλελληνικά, αισθήματα, που απέκτησαν, ανάλογα με την εποχή, καινούργιες όψεις, ώστε σήμερα οι ειδικοί να θεωρούν τον φιλελληνισμό σημαντική συντεταγμένη του ρουμανικού πολιτισμού.

«Εμείς οι Ρουμάνοι βρισκόμαστε γεωγραφικά και πνευματικά πιο κοντά από κάθε άλλο λαό στην αρχαία Ελλάδα.» Τα λόγια του διάσημου καθηγητή George Călinescu, θαυμαστή του ελληνικού κλασικισμού, είναι, νομίζω, απολύτως έγκυρα και ταιριάζουν ακόμα κι όταν αναφερόμαστε στη σύγχρονη Ελλάδα.

Η Ρουμανία οφείλει το όνομά της σ' έναν Θεσσαλό λόγιο του 19^{ου} αιώνα. Ο Δανιήλ Φιλιππίδης είναι ο πρώτος που χρησιμοποίησε το όνομα Ρουμανία στο έργο του *Ιστορία της Ρουμανίας* το οποίο τυπώθηκε το 1816 στη Λειψία.

Η ελληνική παρουσία στο ρουμανικό χώρο. Σύντομο σχεδιάγραμμα

Την ιστορία των Ρουμάνων και την ιστορία των Ελλήνων δεν μπορεί να τις μελετήσει κανείς ανεξάρτητα τη μια από την άλλη, έλεγε, περί τα μέσα του 19^{ου} αιώνα ένας Ρουμάνος λόγιος-κληρικός ελληνικής καταγωγής. Και αυτό επειδή, απ' όλους τους λαούς της Νότιο-Ανατολικής Ευρώπης, οι Ρουμάνοι και οι Έλληνες έχουν διατηρήσει τις πιο στενές, μακροχρόνιες, καρποφόρες και για τις δυο πλευρές, σχέσεις.

Στο έδαφος της σημερινής Ρουμανίας η ελληνική διασπορά έγραψε ένα από τα πιο λαμπρά της κεφάλαια. Από την ίδρυση, τον 7^ο-6^ο αιώνα προ Χριστού, των πρώτων ελληνικών αποικιών στη ρουμανική ακτή της Μαύρης Θάλασσας μέχρι σήμερα, οι σχέσεις των δυο λαών ήταν συνεχείς, δε διακόπηκαν σχεδόν ποτέ. Ας μην ξεχνάμε ότι το μεγαλύτερο λιμάνι της Μαύρης Θάλασσας, η Κωνσταντίνα, ήταν στην αρχαιότητα η περίφημη πόλη Τόμις, που ιδρύθηκε πριν από 2500 χρόνια από Έλληνες της Μιλήτου.

Με την άνοδο της Κωνσταντινούπολης, της δεύτερης Ρώμης, στη σκηνή της ιστορίας, ο βυζαντινός πολιτισμός αντανακλάται, επί μια ολόκληρη χιλιετία, βόρεια του Δούναβη. Άνθρωποι – έμποροι, αγρότες, κληρικοί, λόγιοι, αρχιτέκτονες, οικοδόμοι -, αγαθά, έθιμα και ιδέες, νομικοί κώδικες, εκκλησιαστική τέχνη, όλα, κυκλοφορούν ανεμπόδιστα σ' αυτά τα μέρη. Η σφραγίδα του βυζαντινού πολιτισμού – πιο φανερή κυρίως στη Βλαχία και τη Μολδαβία – βρίσκεται παντού: στην Εκκλησία (οι Ρούμανοι παρέμειναν ορθόδοξοι μέχρι σήμερα), τους κρατικούς θεσμούς, το δίκαιο, τον πολιτισμό. Οι Έλληνες και οι Ρουμάνοι βρίσκονται μαζί (αλληλέγγυοι), πάνω από μια χιλιετία, στον πνευματικό κόσμο της Ορθοδοξίας.

Μετά το 1453, η έξοδος των Ελλήνων προς τις Ρουμανικές Χώρες, μαζί με όλη τους την πνευματική κληρονομιά, συμβάλλει στη δημιουργία ενός αληθινού "Βυζαντίου μετά το Βυζάντιο", για να χρησιμοποιήσουμε την εύγλωττη έκφραση του μεγαλύτερου Ρουμάνου ιστορικού, Nicolae Iorga. Ο ελληνικός κόσμος θεωρεί τις Ρουμανικές Χώρες ως λιμάνι, ως όαση, ώστε, κατά μια λαϊκή έκφραση, "μόνο ο Παράδεισος είναι καλύτερος από την Βλαχία". Η αλήθεια είναι ότι στις Ρουμανικές Χώρες ο έλεγχος της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας δεν ήταν τόσο αυστηρός όπως στα υπόλοιπα Βαλκάνια, όπου η κυριαρχία της Πύλης ήταν απόλυτη.

Η ελληνική γλώσσα, *lingua franca* κατά την Αρχαιότητα, έγινε, από τον 15^ο αιώνα μέχρι το κατώφλι της σύγχρονης εποχής, η γλώσσα του εμπορίου και του πολιτισμού. "Το παράθυρο από το οποίο ο ρουμανικός πολιτισμός αρχίζει να βλέπει την παγκόσμια λογοτεχνία", κατά την εμπνευσμένη έκφραση ενός Ρουμάνου συγγραφέα (Alexandru Ciorănescu). Η δε νέα ελληνική, γίνεται, από τον 17^ο αιώνα, η γλώσσα του σχολείου και των επιστημών, και αποτελεί, για πολλά χρόνια, όχημα για τη διείσδυση του δυτικού πολιτισμού στη Νοτιοανατολική Ευρώπη. Κατά τον Nicolae Iorga, η ελληνική γλώσσα ήταν "εργαλείο διανοητικής προόδου, η μεγάλη γλώσσα του πολιτισμού στην Ανατολή".

Το **εκκλησιαστικό περιβάλλον** ήταν ένας από τους κύριους τομείς διείσδυσης των Ελλήνων στην εσωτερική ζωή και τον πολιτισμό της μεσαιωνικής ρουμανικής κοινωνίας, αρχίζοντας από τον 16^ο αιώνα. Η πρώτη ελληνική έκδοση της Βίβλου

τυπώνεται το 1687 στη Βενετία χάρη στην υποστήριξη του Ρουμάνου ηγεμόνα Șerban Cantacuzino. Ένα χρόνο αργότερα, κυκλοφορεί και η Βίβλος του Βουκουρεστίου, μεταφρασμένη από τα ελληνικά στα ρουμανικά από μια ομάδα διανοουμένων, υπό την καθοδήγηση του (Κρητικού) Γερμανού της Νύσσας.

Οι Έλληνες είναι παρόντες παντού και διακρίνονται σε όλους τους τομείς της οικονομικής, κοινωνικής και πνευματικής ζωής των Ρουμάνων. Χαρακτηριστικές για το εμπόριο των Ελλήνων στο ρουμανικό χώρο είναι οι **ελληνικές εμπορικές κομπανίες** του Brașov και Sibiu. Οι πρώτες και μοναδικές στο είδος τους κομπανίες σε όλη την Νοτιο-Ανατολική Ευρώπη, είχαν στα χέρια τους, επί δυο αιώνες και περισσότερο, το διαμετακομιστικό εμπόριο μεταξύ Ανατολής και Δύσης. Τα πλούσια αρχεία τους, που μελετήθηκαν από Ρουμάνους και Έλληνες ειδικούς, αποτελούν πολύτιμη πηγή για τη ζωή των Ελλήνων που εγκαταστάθηκαν στις δυο όμορφες πόλεις της Τρανσυλβανίας.

Πριν αρχίσουν να ελέγχουν, τον 18^ο αιώνα, επί Φαναριωτών, την πολιτική ζωή των Ρουμανικών Πριγκιπάτων, γνωστές ελληνικές οικογένειες είχαν ήδη από τον 16^ο - 17^ο αιώνα ριζώσει στη ρουμανική γη και αφομοιωθεί από τη ρουμανική κοινωνία, όπως αναφέρουν οι χρονογράφοι της εποχής. Ονόματα όπως Catargiu, Ghica, Sturdza, Mourouzi, Cantacuzino γίνονται πολύ γνωστά στην πολιτική σκηνή και μέλη των οικογενειών τους καταλαμβάνουν υψηλά κρατικά αξιώματα (μια σειρά πρωθυπουργών, από τον Απόστολο Αρσάκη ή τον Barbu Catargiu, μέχρι τον σημερινό πρωθυπουργό έχουν ελληνικές ρίζες). Και, μια και είναι εγκατεστημένοι στη ρουμανική γη, οι Έλληνες γίνονται καλοί Ρουμάνοι, συμβάλλοντας στην ευημερία των κοινοτήτων όπου ζουν.

Παράλληλα, καθηγητές, φιλόσοφοι, γιατροί, νομικοί, λόγιοι, κληρικοί, καλλιτέχνες που έρχονται απ' όλο τον ελληνικό χώρο, βρίσκουν στη ρουμανική γη τη δεύτερη πατρίδα τους, όπου, όπως σημειώσαμε, υπήρχαν καλύτερες συνθήκες για μια πιο ελεύθερη και άνετη ζωή. Πουθενά στην Ευρώπη, από τον 16^ο έως τον 18^ο αιώνα, η ελληνική διασπορά δε βρήκε πιο προστατευμένο και καρποφόρο καταφύγιο για να συνεχίσει τη ζωή της. Εδώ οι Έλληνες αφιερώνονται στα ιδανικά για την ανάταση του γένους και την κατάκτηση της ελευθερίας. Η συμβολή τους στην αναμόρφωση των κοινωνικό-πολιτικών δομών και των νοοτροπιών της ρουμανικής κοινωνίας όπου ζούσαν είναι σήμερα ομόφωνα αναγνωρισμένη.

Η άνθιση και η ακμή του Ελληνισμού στις Ρουμανικές Χώρες σημειώνεται κατά την **φαναριώτικη εποχή** (1711/1716 – 1821). Εκτός από καλοί διαχειριστές, αρκετοί από τους 31 Φαναριώτες ηγεμόνες είναι οι ίδιοι λόγιοι ή άνθρωποι που αγαπάνε τον πολιτισμό. Ο πρώτος Φαναριώτης ηγεμόνας στα Πριγκιπάτα, ο Νικόλαος Μαυροκορδάτος, λόγιος του πρώιμου Διαφωτισμού, δημιούργησε στο Βουκουρέστι τη μεγαλύτερη βιβλιοθήκη στα νοτιοανατολικά της Ευρώπης, η φήμη της οποίας έφθασε μέχρι την αυλή του Βασιλιά της Γαλλίας. Ο κύκλος λογίων που υπήρχε στο Βουκουρέστι γύρω από τον Δημήτρη Καταρτζή, ‘μαικήνα των λογίων της Βλαχίας’ ή ‘πατριάρχη των λογίων’, όπως τον αποκαλούσαν οι σύγχρονοί του, είναι καθοριστικός για το πνευματικό κλίμα της εποχής. Οι Ρουμανικές Χώρες έγιναν εστία του ελληνικού Διαφωτισμού και, με τη σειρά τους, οι Ρουμάνοι λόγιοι αφομοίωσαν τις θετικές επιδράσεις του κινήματος αυτού. Η Βιβλιοθήκη της Ρουμανικής Ακαδημίας στεγάζει 2000 χειρόγραφα των Ελλήνων λογίων που πέρασαν από τη ρουμανική γη, αλλά τέτοια πολύτιμα ντοκουμέντα βρίσκονται και σε άλλα κέντρα (Ιάσιο, Μπρασόβ, Σιμπίου) και περιμένουν υπομονετικά από αιώνες τους Έλληνες και Ρουμάνους μελετητές τους.

Στη γη της Ρουμανίας γράφτηκε μια λαμπρή – και ταυτόχρονα τραγική – σελίδα της **Ελληνικής Επανάστασης**. Από το Ιάσιο ξεκινάει ο Αλέξανδρος Υψηλάντης και η Φιλική Εταιρεία τον αγώνα για την Ελευθερία. Ένας Ρουμάνος ποιητής, ο Grigore Alexandrescu (1810-1885) και ο εθνικός ποιητής της Ελλάδας, Κωστής Παλαμάς, αφιερώνουν και οι δύο συγκινητικά ποιήματα στην ηρωική στιγμή του Δραγατσανίου.

Την **εκπαίδευση στα ελληνικά** στις Παραδουνάβιες Ηγεμονίες εκπροσωπούν οι περίφημες Ηγεμονικές Ακαδημίες του Βουκουρεστίου και Ιασίου (που ιδρύθηκαν το 1684 και 1707 αντίστοιχα, πολλά χρόνια πριν από την ίδρυση της Αθωνικής Ακαδημίας και της Ευαγγελικής Σχολής της Σμύρνης) και ήταν αληθινά πανεπιστήμια της Ανατολής. Από τις έδρες τους πέρασε, επί ενάμιση αιώνα (έως δηλαδή το 1821), σχεδόν όλη η ελίτ των Ελλήνων διανοουμένων της εποχής. Οι μαθητές τους ήταν όχι μόνον Έλληνες και Ρουμάνοι, αλλά και νέοι που έρχονταν απ' όλη την Νοτιο-Ανατολική Ευρώπη. Στην Ακαδημία του Βουκουρεστίου, που φιλοδοξούσε να αναβιώσει το “Λύκειον” του Αριστοτέλη, ο αριθμός των μαθητών το 1816, όταν διευθυντής ήταν ο Ηπειρώτης Νεόφυτος Δούκας, έφθανε τους 400. Οι πιο αντιπροσωπευτικές ρουμανικές προσωπικότητες, στις οποίες οφείλεται η πολιτιστική αναγέννηση του τέλους του 18^{ου} αιώνα, είναι απόφοιτοι αυτών των ιδρυμάτων. Εκτός από τις Ακαδημίες, υπήρχαν επί αιώνες δεκάδες και δεκάδες ιδιωτικών σχολών διαφόρων επιπέδων, όπου σπούδασαν Έλληνες και Ρουμάνοι με και χωρίς ελληνικές ρίζες.

Και η **ιστορία του ελληνικού τύπου** έχει την αρχή της στα ρουμανικά μέρη. Τα πρώτα ελληνικά έντυπα της Ορθόδοξης Ανατολής εκδίδονται το 1680 στο τυπογραφείο που ίδρυσε στο μοναστήρι Cetățuia, κοντά στο Ιάσιο, ο Πατριάρχης Ιεροσολύμων Δοσίθεος. Έκτοτε, επί πολλούς αιώνες, από τα πιεστήρια των ελληνικών τυπογραφείων της Ρουμανίας κυκλοφορούν πολλές σημαντικές εκδόσεις. Επίσης πρέπει να τονίσουμε ότι αρκετές εκδόσεις Ελλήνων λογίων που τυπώθηκαν στο Ιάσιο, το Βουκουρέστι, τη Βιέννη ή σε άλλα κέντρα, δε θα μπορούσαν να πραγματοποιηθούν χωρίς τη συμβολή των Ρουμάνων συνδρομητών.

Από το δεύτερο ήμισυ του 19^{ου} αιώνα ως τον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο, ο Ελληνισμός μπαίνει σε νέα εποχή. Στις πόλεις-λιμάνια (μερικές γίνονται porto-franco το 1837) αλλά και σε άλλα κέντρα ανθίζουν ισχυρές **ελληνικές κοινότητες** (Κωνσταντσα, Βραΐλα, Γαλάτσι, Σουλίνα) κυρίως μετά το 1860, όταν αποκτούν υπόσταση νομικού προσώπου. “Λεωφόρος του βυζαντινού στόλου”, ο Δούναβης, γίνεται, τον 19^ο αιώνα “το σύμβολο του Ελληνισμού στο ρουμανικό χώρο” (Ștefan Petrescu). Στα ρουμανικά λιμάνια του Δούναβη κυμάτιζαν περισσότερες ελληνικές σημαίες από ό,τι στον Πειραιά, όπως θα διαπίστωνε με έκπληξη, το 1913, σε μια από τις τρεις επισκέψεις του στη Ρουμανία ο Έλληνας Πρωθυπουργός, Ελευθέριος Βενιζέλος. Στα 1940, ο αριθμός των μελών των ελληνικών κοινοτήτων ξεπερνούσε τις 50 000. Μια δεκαετία αργότερα, οι περισσότεροι απ' αυτούς αναγκάζονται να εγκαταλείψουν τα μέρη στα οποία είχαν ριζώσει και ευημερήσει. Για τη Ρουμανία ανοίγει τώρα μια ιστορική παρένθεση από την οποία θα βγει ύστερα από 45 χρόνια, τον Δεκέμβρη 1989. Ωστόσο, η συνέχεια της ελληνικής παρουσίας δε διακόπτεται. Στα μέσα του 20^{ου} αιώνα, η Ρουμανία φιλοξενούσε περί τους 10 000 Έλληνες, από τους οποίους 3000 παιδιά, οδυνηρή συνέπεια του

ελληνικού εμφυλίου πολέμου. Αν και ο αριθμός τους μειώθηκε αισθητά σήμερα, οι Έλληνες είναι παρόντες μέσω του πολιτισμού τους, που ήταν πάντα κοντά στην καρδιά των Ρουμάνων. Σήμερα στη Ρουμανία ζουν περί τους 7000 Έλληνες, οργανωμένοι σε 24 κοινότητες διασκορπισμένες σε όλη τη χώρα. Η δραστηριότητά τους εξελίσσεται, όπως έχουν συνηθίσει από αιώνες, σε στενή σχέση μ' εκείνη της ρουμανικής πλειονότητας. Η ζωή «πλέκεται» αρμονικά, με υποδειγματικό τρόπο. Τους επαναπατρισθέντες Έλληνες είναι εύκολο να τους αναγνωρίσει κανείς: όλοι νοσταλγούν την πατρίδα που τους υιοθέτησε σε δύσκολους καιρούς.

Η εικόνα που περιγράψαμε μέχρι τώρα ίσως φαίνεται εξιδανικευμένη και εύλογα αναρωτιέται κανείς αν η αρμονία αυτή ήταν πάντα πλήρης. Ασφαλώς τα πράγματα δεν ήταν πάντα έτσι και η κοινή πορεία των δυο λαών δεν ήταν πάντα ευθύγραμμη. Οι ανωμαλίες και οι πιο σκληρές αντιδράσεις εκ μέρους της ρουμανικής κοινωνίας σημειώθηκαν κυρίως κατά τη φαναριώτικη εποχή και λίγο μετά. Αντιδράσεις δεν έλειψαν όμως και πριν από τους Φαναριώτες. Αγανάκτηση και διαμαρτυρίες διαφόρων ειδών σημειώθηκαν απ' όλες τις κοινωνικές τάξεις, από το 16^ο αιώνα ακόμα. Κάθε κατηγορία πολιτών είχε τα δικά της παράπονα. Οι άρχοντες φοβούνταν ότι θα χάσουν τα πλέον προνομιούχα αξιώματα. Οι δωρεές των Ρουμάνων ηγεμόνων προς το Άγιον Όρος, ή προς τα άλλα μοναστήρια που βρίσκονταν υπό τουρκική κατοχή, ήταν επίσης λόγος δυσαρέσκειας. Το φορολογικό βάρος και οι αυθαιρεσίες ορισμένων Ελλήνων αξιωματούχων προκαλούσαν συχνά την εξέγερση των χωρικών. Η πορεία της Ελληνικής Επανάστασης στη ρουμανική γη καθώς και οι σχέσεις των Ελλήνων επαναστατών με το ρουμανικό επαναστατικό κίνημα, που σημειώθηκε την ίδια περίοδο, πρέπει να επανεξεταστούν με την αναγκαία αποστασιοποίηση από τους Ρουμάνους και Έλληνες ιστορικούς. Η δίκη Ζάππα, το θέμα των Βλάχων, ο Δεύτερος Παγκόσμιος Πόλεμος, προκάλεσαν επίσης παρεξηγήσεις και τριβές με δυσάρεστες συνέπειες, που έφθασαν μέχρι την πρόσκαιρη διακοπή των διπλωματικών σχέσεων. Όλες αυτές τις μαύρες στιγμές πρέπει όμως να τις εξετάζει κανείς κάθε φορά με αντικειμενικότητα, *sine ira et studio*, και λαμβάνοντας υπόψη τα αντίστοιχα ιστορικά ισχύοντα κάθε εποχής και κάθε λαού. Το σίγουρο, πάντως, είναι ότι δε διατάραξαν καθόλου τη φιλική συμβίωση των δυο μερών.

Ρουμανικός Φιλελληνισμός

Η σταθερή παρουσία των Ελλήνων στο έδαφος της σημερινής Ρουμανίας δημιούργησε στην ψυχή των Ρουμάνων αισθήματα που γνώρισαν διάφορους τόνους από μια εποχή στην άλλη. Η πρώτη γενιά Ρουμάνων ιστορικών του 19^ο αιώνα καλλιέργησε τον αντιφαναριωτισμό, που πολλές φορές ταυτίστηκε με τον ανθελληνισμό. Δεν πρέπει, ωστόσο, να αγνοούμε ότι ο φιλελληνισμός, ο οποίος αρχίζει να σχηματίζεται ως αυτόνομο κίνημα στον ρουμανικό πολιτισμό στο κατώφλι του 20^{ου} αιώνα, υπήρχε από πολύ πριν. Το μαρτυρούν οι αμέτρητες αποδείξεις που συναντάμε τους προηγούμενους αιώνες.

Αν κοιτάξει κανείς τη ρουμανική λαογραφία, που είναι πιστός καθρέφτης της λαϊκής νοοτροπίας, θα διαπιστώσει ότι ο Ρουμάνος πάντα έτρεφε συμπάθεια για τον Έλληνα, τον έβλεπε ως φίλο, ως ομόθηρσκο με τον οποίο μοιραζόταν τις ίδιες αντιξοότητες. Μια προσεκτική συγκριτική μελέτη των νοοτροπιών θα μπορούσε να μας

προσφέρει χτυπητές ομοιότητες και συγγένειες μεταξύ των δύο λαών. Ελληνικά λογοτεχνικά έργα ριζώνουν στη ρουμανική γη, γίνονται λαϊκά αναγνώσματα. Τα αριστουργήματα του κρητικού θεάτρου, η *Ερωφίλη* και ο *Ερωτόκριτος* γνωρίζουν μεγάλη απήχηση. Ο *Ερωτόκριτος* μεταφράζεται τρεις φορές, από τον 18^ο αιώνα ακόμα, και εκδίδεται δύο φορές τον 19^ο αιώνα. Τον *Θούριο*, το επαναστατικό εμβατήριο του “νέου Τυρταίου της Ελλάδας”, Ρήγα Βελεστινλή, τον τραγουδούσαν με ενθουσιασμό οι κάτοικοι του Βουκουρεστίου στις αρχές του 19^{ου} αιώνα. Το πρώτο φύλλο της *Χάρτας της Ελλάδας* του Ρήγα επανεκδίδεται το 1885 από τον δημοσιογράφο και συγγραφέα Θωμά Πασχίδη “έν Βουκουρεστίοις της Δακίας”, η *Χάρτα της Μολδαβίας* μεταφράζεται στα ρουμανικά και επανεκδίδεται το 1924 από τη Νομαρχία Ιασίου. Ο Ion Heliade Rădulescu (1802-1872), (πρώην μαθητής του Κωνσταντίνου Βαρδαλάχου), φίλος του Αδαμάντιου Κοραή, με τον οποίο αλληλογραφούσε, έμαθε τα νέα ελληνικά και ήταν τόσο αφοσιωμένος στο ελληνικό ιδεώδες, ώστε πρόσθεσε στο όνομά του και το επίθετο Ηλιάδης. Ο Mihai Eminescu (1850-1889), ο “Παλαμάς της Ρουμανίας”, αν και δεν ταξίδεψε ποτέ στην Ελλάδα, έτρεφε βαθύ θαυμασμό γι’ αυτήν (“Ω, Ελλάδα, Πάνθεον είναι όλη η γη σου”). “Ο ελληνικός πολιτισμός, ιδιαίτερα η μυθολογία και ο φιλοσοφικός στοχασμός, μάγεψαν πραγματικά τον Eminescu (Cezar Papacostea).

Ως τα μισά του 19^{ου} αιώνα η νεοελληνική γλώσσα κατέχει προνομιούχα θέση. Αξιοσημείωτο είναι ότι στη γλωσσική διαμάχη μεταξύ καθαρεύουσας και δημοτικής, διαμάχη που αναπτύχθηκε και στις Ρουμανικές Χώρες, οι Ρουμάνοι λόγιοι εκφράζουν τη προτίμησή τους για τη δημοτική. Μετά το 1850 οι κλασσικές γλώσσες, η λατινική και η αρχαία ελληνική, γίνονται “η βάση των σπουδών”, κατά τη γνώμη του ιστορικού Α.Δ. Xenopol. Υιοθετώντας την άποψη του Ρουμάνου επιστήμονα και ηγεμόνα Δημητρίου Καντεμίρ, ότι Έλληνας δεν είναι μόνον αυτός που γεννήθηκε στην Ελλάδα, αλλά οποιοσδήποτε τρέφεται από το θησαυρό της ζωής των Ελλήνων και του πολιτισμού τους, ο ρουμανικός πολιτισμός έδειξε σταθερή αφοσίωση στις κλασσικές αξίες. Στον **τομέα των κλασσικών σπουδών**, η παράδοση των οποίων ξεπερνάει 150 χρόνια, διακρίθηκαν λαμπρές προσωπικότητες όπως ο Alexandru Odobescu (1834-1895), υπό την καθοδήγηση του οποίου καθιερώθηκαν πολλοί ελληνιστές, ο Vasile Pârvan (1882-1927), επονομασθείς “ο Νέος Σωκράτης”, ιδρυτής της ρουμανικής σχολής αρχαιολογίας, ο Tudor Vianu (1897-1964), που λάτρευε το ιδεώδες της Καλοκαγαθίας, ο φιλόσοφος Constantin Noica (1909-1987), μεταφραστής του Πλάτωνα, του Αριστοτέλη και του Κορυδαλλέα, ο George Murnu, που μετέφρασε τα ομηρικά έπη.

Παράλληλα με τις κλασσικές σπουδές, στη Ρουμανία ανθίζει, στο τέλος του 19^{ου} αιώνα, μια περίφημη **σχολή βυζαντινολογίας**, με την ανεκτίμητη συμβολή του Nicolae Iorga (1871-1940), ιδρυτή του Ινστιτούτου Βυζαντινών Σπουδών στο Βουκουρέστι, του Nicolae Bănescu (1878-1971), του Gheorghe I. Brătianu (1898-1953), του Vasile Grecu (1885-1972) και πολλών άλλων.

Με την ίδρυση, το 1914, του Ινστιτούτου Μελέτης της Νοτιο-Ανατολικής Ευρώπης, εγκαινιάζονται επίσημα στη Ρουμανία **οι νεοελληνικές σπουδές**. Αρκετοί πάντως ιστορικοί και μελετητές διακρίθηκαν από το 19^ο αιώνα (V. A. Urechia, C. Erbiceanu, E. Hurmuzaki, Al. D. Xenopol, Ioan C. Filitti κ.ά.). Η ρουμανική σχολή νεοελληνικών σπουδών, γνωστή για την ακρίβειά της, γνωρίζει μια περίοδο ακμής στον

μεσοπόλεμο, χάρη στον επιστήμονα Δημοσθένη Ρούσσο (1869-1938), το έργο του οποίου θα συνεχίσουν με επιτυχία η Αριάδνη Καμαριανού-Cioran, ο Nestor Camariano, ο Alexandru Elian, η Maria Marinescu-Himu. Στον κατάλογο των Ρουμάνων νεοελληνιστών περιλαμβάνονται και πολλά άλλα ονόματα, μέχρι τους σημερινούς μελετητές του Ινστιτούτου Νοτιο-Ανατολικών Ευρωπαϊκών Σπουδών (που συνεχίζει την παράδοση του Ινστιτούτου του Iorga). Οι καρποί της δουλειάς τους είναι ακόμα πιο αξιέπαινοι, αν σκεφτεί κανείς τις, συχνά αζεπέραστες, δυσκολίες της κομμουνιστικής εποχής όπου έζησαν και εργάστηκαν οι περισσότεροι απ' αυτούς.

Φιλορουμανικά αισθήματα των Ελλήνων

Είδαμε τις αιτίες που οδήγησαν στη δημιουργία του ρουμανικού φιλελληνισμού, αλλά δεν μπορούμε να αποσιωπήσουμε και ότι τα ίδια ελατήρια, οι ίδιες αιτίες δημιούργησαν παρόμοια αισθήματα και στην ψυχή των Ελλήνων. Εύγλωττο παράδειγμα αποτελεί ο θεσμός του χορηγού. Πολλών Ελλήνων τα ονόματα έχουν εγγραφεί στην ιστορία του ρουμανικού πολιτισμού χάρη στις μεγαλόψυχες δωρεές τους. Ο Μητροπολίτης και λόγιος Δοσίθεος Φιλίτι, ο γιατρός και πολιτικός Απόστολος Αρσάκης, ο Ευάγγελος Ζάππας ή ο Παναγής Χαροκόπος είναι μόνον μερικά λαμπρά παραδείγματα. Ο κατάλογος των Ελλήνων ευεργετών της Ρουμανίας είναι πολύ πιο πλούσιος. Άλλο παράδειγμα για τα αμοιβαία αισθήματα των δύο μερών αποτελεί το πρώτο ελληνικό περιοδικό, ο "Λόγιος Ερμής". Η έκδοσή του, στη Βιέννη, κατέστη δυνατή χάρη στην οικονομική υποστήριξη της Ελληνο-ρουμανικής Φιλολογικής Εταιρείας (που ιδρύθηκε στο Βουκουρέστι το 1810) με πρόεδρο Ρουμάνο και γραμματέα Έλληνα. Τα μέλη της Εταιρείας ήταν γνωστοί λόγιοι της εποχής, άρχοντες και έμποροι, Ρουμάνοι και Έλληνες (ανάμεσά τους και ο Αδαμάντιος Κοραής). Οι αποδείξεις αμοιβαιότητας και αλληλεγγύης είναι αμέτρητες, παράδοση που συνεχίζεται και σήμερα.

Τα Ελληνικά Γράμματα στη Ρουμανία

Σημαντικό ρόλο στην εξέλιξη των ρουμανο-ελληνικών σχέσεων, στη δημιουργία και την εδραίωση του φαινομένου που αποκαλούμε σήμερα "ρουμανικό φιλελληνισμό" κατέχει ο πολιτισμός. Ο σταθερός διάλογος ανάμεσα στους δύο πνευματικούς χώρους γνώρισε στο πέρας των αιώνων μορφές εντυπωσιακής ποικιλίας. Το πρώτο ελληνικό θέατρο λειτούργησε στις αρχές του 19^{ου} αιώνα στην πρωτεύουσα της Μολδαβίας, το δεύτερο, στην πρωτεύουσα της Βλαχίας. Από τη δεκαετία του 1840, στο έδαφος της Ρουμανίας κυκλοφόρησαν 31 εφημερίδες και περιοδικά στην ελληνική γλώσσα. Μερικά απ' αυτά συνεχίζουν να εκδίδονται ως τον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο. Ένα σημαντικό τμήμα της ελληνικής λογοτεχνίας δημιουργήθηκε σε ρουμανική γη (αναφέρω εδώ ότι το πρώτο ελληνικό μυθιστόρημα, *Φιλοθέου Πάρεργα*, του ηγεμόνα-λογίου Νικολάου Μαυροκορδάτου, γράφτηκε στις αρχές του 18^{ου} αιώνα σε μια πόλη της Τρανσυλβανίας, την Alba Iulia. Πολλά άλλα έργα, σημεία αναφοράς των Ελληνικών Γραμμάτων, γράφθηκαν ή εκτυπώθηκαν στην ίδια φιλόξενη εστία των Ρουμανικών Χωρών).

Πρέπει επίσης να τονίσουμε ότι οι αρχές της σύγχρονης ρουμανικής λογοτεχνίας είναι στενά συνδεδεμένες με τις αρχές της νεοελληνικής λογοτεχνίας. Η πρώτη γενιά Ρουμάνων ποιητών του 19^{ου} αιώνα αναπνέει κάτω απ' τη "βαριά σκιά" (κατά τη έκφραση του Δημαρά) του Φαναριώτη Αθανασίου Χριστόπουλου. Οι περισσότεροι

Ρουμάνοι διανοούμενοι του πρώτου μισού του 19^{ου} αιώνα μιλάνε την ελληνική (είναι πρώην μαθητές των Αυθεντικών Ακαδημιών ή των πολλών ιδιωτικών ελληνικών σχολών) και κάνουν το ντεμπούτο τους στη λογοτεχνία με μεταφράσεις από τα ελληνικά. Μερικοί, όπως ο κυπριακής καταγωγής Vasile Cârlova, γράφουν στίχους στα ελληνικά. Η Ελλάδα, κλασσική και σύγχρονη, παραμένει ακόμα σταθερή πηγή έμπνευσης για έναν σημαντικό αριθμό Ρουμάνων συγγραφέων. Ο εθνικός ποιητής των Ρουμάνων, ο Mihai Eminescu, τον οποίο ανέφερα και προηγουμένως, άφησε στα χειρόγραφα του δύο παραφράσεις των ομηρικών επών. Στη βιβλιοθήκη του βρισκόταν τόσο ο *Ερωτόκριτος* του Κορνάρου όσο και ο *Θούριος* του Ρήγα. Ο ελληνολάτρης ποιητής Ion Pilat (1891-1944) έγραψε δύο συλλογές με "ελληνικά σονέττα". Ποιήματα αλλά και μυθιστόρημα με ελληνικό θέμα έγραψε ο Duiliu Zamfirescu (1858-1922), Πρέσβης της Ρουμανίας στην Ελλάδα. Ο λογοτεχνικός κριτικός Eugen Lovinescu (1881-1922) παρουσίασε το 1909 στο Παρίσι τη διατριβή του με θέμα "Γάλλοι ταξιδιώτες στην Ελλάδα το 19^ο αιώνα". Ο λυρισμός του Alexandru Philippide (1900-1979), απόγονου του λογίου Δανιήλ Φιλιππίδη, είναι ένα πάντρεμα ανάμεσα στον ελληνικό και τον γετοδακτικό πολιτισμό. Τις συγγένειες των δύο λογοτεχνιών μελετάει προσεκτικά ο George Călinescu, στη μνημειώδη του ιστορία της ρουμανικής λογοτεχνίας.

Ο πιο άμεσος τρόπος διαλόγου ανάμεσα σε δύο πολιτισμούς είναι οι **μεταφράσεις**. Ότι η Ρουμανία βρίσκεται σε μια από τις πρώτες θέσεις στην Ευρώπη όσον αφορά τον αριθμό μεταφράσεων ελληνικής λογοτεχνίας δεν πρέπει να ξαφνιάζει κανέναν. Η εξήγηση είναι απλή και βρίσκεται σε όσα είπαμε ως τώρα. Οι πρώτες μεταφράσεις νεοελληνικής λογοτεχνίας γίνονται τον 17^ο αιώνα (αρχικά σε χειρόγραφη μορφή, κι έπειτα, από το 1837 και στο εξής, σε πολλαπλές εκδόσεις). Μια ματιά στον κατάλογο μεταφράσεων που πραγματοποιήθηκαν στη Ρουμανία, από το 1837, όταν τυπώνεται στο Sibiu (φετινή πολιτιστική πρωτεύουσα της Ευρώπης) η μετάφραση του *Νέου Ερωτοκρίτου* του Διονυσίου Φωτεινού από την Πάτρα, μέχρι σήμερα, θα μας οδηγήσει σε μια ευχάριστη διαπίστωση: απ' όλες τις λογοτεχνίες των λαών της Νοτιο-Ανατολικής Ευρώπης, η πιο γνωστή στη Ρουμανία είναι η ελληνική λογοτεχνία.

Η εξέλιξη των ρουμανικών μεταφράσεων ελληνικής λογοτεχνίας παρουσιάζει μερικά χαρακτηριστικά γνωρίσματα τα οποία οφείλονται στην ξεχωριστή θέση που ο ελληνικός πολιτισμός κατέχει στη ρουμανική γη. Ο χάρτης της μεταφρασμένης στα ρουμανικά ελληνικής λογοτεχνίας εντυπωσιάζει όχι μόνο με τον αριθμό των έργων, αλλά και με την ποικιλία των επιλογών. Από τους 340 τίτλους μεταφράσεων ελληνικής λογοτεχνίας που κυκλοφόρησαν στη Ρουμανία τα τελευταία 170 χρόνια, 286 ανήκουν σε 125 συγγραφείς, οι περισσότεροι από τους οποίους είναι του 20ού αιώνα, και καλύπτουν σχεδόν όλα τα λογοτεχνικά είδη. Η βιβλιογραφία μεταφράσεων περιλαμβάνει επίσης 33 ανθολογίες. Θεματικές ή ανά λογοτεχνικά είδη, οι ανθολογίες προσφέρουν επιλογές από το έργο 250 συγγραφέων, που είναι οι περισσότεροι γνωστοί και ανήκουν σε όλες τις εποχές. Αν σε άλλους λογοτεχνικούς χώρους κυριαρχούν οι μεταφράσεις ποίησης, στη Ρουμανία πάνω από τα μισά έργα που μεταφράστηκαν προέρχονται απ' την πεζογραφία. Στην πραγματοποίηση των 340 τίτλων έχουν συμβάλει Ρουμάνοι και Έλληνες – 157 μεταφραστές, μερικοί ελληνικής καταγωγής, οι περισσότεροι όμως Ρουμάνοι, καθώς επίσης 74 Ρουμάνοι επιμελητές και 60 Έλληνες.

Ο Καβάφης στη Ρουμανία

Ο πιο σπουδαίος Έλληνας ποιητής του 20^{ου} αιώνα, ο Κωνσταντίνος Π. Καβάφης, είναι ο πιο μεταφρασμένος Έλληνας ποιητής στη Ρουμανία και σίγουρα ένας από τους πιο αγαπημένους. Με 6 εκδόσεις (5 την τελευταία δεκαετία), αλλά και με τις μεταφράσεις που περιλαμβάνονται στις ποιητικές ανθολογίες ή που δημοσιεύτηκαν στον ρουμανικό φιλολογικό τύπο τα τελευταία 50 χρόνια, ο Καβάφης απέκτησε, κατά την έκφραση ενός Ρουμάνου ακαδημαϊκού, “δικαίωμα πολίτη” στον ρουμανικό πολιτισμό.

Ο Καβάφης είναι ο πρώτος – και ο μόνος προς το παρόν – Έλληνας συγγραφέας τα Άπαντα του οποίου εκδόθηκαν στα ρουμανικά. Επίσης, ο Κανόνας των 154 ποιημάτων του κυκλοφόρησε και σε δίγλωσση έκδοση.

Ίσως η απήχηση που ο Αλεξανδρινός γνωρίζει στη Ρουμανία εδώ και 68 χρόνια οφείλεται και στο γεγονός ότι πολλοί από τους προγόνους του είχαν ρίζες στη Μολδαβία. Ένας προπάππος του, ο Γιάννης Καβάφης (1701-1762), διετέλεσε, το 1750, “κυβερνήτης Ιασίου”. Θείες του και άλλοι συγγενείς κατάγονται από την πρωτεύουσα της Μολδαβίας. Το 1868 ο εμπορικός οίκος του πατέρα του έκανε εμπόριο με σιτάρι στο Δούναβη, στη Βλαχία. Οι πρώτες μεταφράσεις ποιημάτων του έγιναν το 1939, ο πρώτος τόμος με τα *Αναγνωρισμένα* εκδόθηκε το 1971. Τα πιο γνωστά ποιήματά του (*Περιμένοντας τους βαρβάρους*, *Ιθάκη*, *Τα κεριά* κτλ.) μεταφράστηκαν περισσότερες φορές από σημαντικούς Ρουμάνους μεταφραστές. Παράλληλα, το έργο του έγινε θέμα διατριβών των νέων μελετητών ή αγαπημένο θέμα των λογοτεχνικών κριτικών. Ο Ελληνο-ρουμάνος φιλόλογος και κριτικός, Βίκτωρ Ιβάνοβιτς, βρήκε Ρουμάνους ποιητές που γράφουν à la manière de Καβάφης, ένας Έλληνας καθηγητής από το Παρίσι, ο Κωνσταντίνος Μακρής, εντόπισε καβαφικές απηχήσεις στο έργο ορισμένων σπουδαίων Ρουμάνων ποιητών.

Ο Καζαντζάκης στη Ρουμανία

Αν ο Αλεξανδρινός παραμένει ο πιο γνωστός Έλληνας ποιητής στη Ρουμανία, ο Κρητικός Νίκος Καζαντζάκης είναι ο πιο μεταφρασμένος Έλληνας πεζογράφος και, πιθανόν, ο πιο αγαπημένος, αν και ο Ρουμάνος αναγνώστης έχει στη διάθεσή του πολλά άλλα έργα των κλασικών της ελληνικής πεζογραφίας.

Οι πρώτες μεταφράσεις από τον Καζαντζάκη γίνονται πριν από τον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο και οφείλονται στον Ρουμάνο Pericle Martinescu, που το 1937 ταξίδεψε στην Αίγινα για να γνωρίσει τον συγγραφέα. Η Ρουμανία έγινε όμως οικεία στον Καζαντζάκη και στη συντροφισσά του Ελένη, πολύ πριν από τη γνωριμία με τον Martinescu χάρη στη συνάντησή τους με τον Ελληνο-ρουμανο-γάλλο Παναΐτ Ιστράτι. Ο Καζαντζάκης ταξιδεύει με τον Ιστράτι, το φθινόπωρο του 1927, στη Σοβιετική Ένωση και από κει φθάνουν μαζί, τον Δεκέμβρη, στην Αθήνα. Είναι το πρώτο και μοναδικό ταξίδι του Ιστράτι στην πατρίδα του πατέρα του (ο πατέρας του, Γεώργιος Βαλσάμης, κατάγεται από την Κεφαλλονιά). Ο Καζαντζάκης δημοσιεύει στην “Πρωία” ένα εγκωμιαστικό άρθρο για τον φίλο του από τη Βραΐλα και τον Ιανουάριο 1928, στο θέατρο Alhambra, παρουσιάζουν μαζί τις εντυπώσεις τους από το ταξίδι στη Ρωσία, γεγονός που καταλήγει σε απέλαση του Ιστράτι. Οι επιστολές που αντάλλαξαν οι δύο τιτάνες των Γραμμάτων αποτελούν σήμερα πολύτιμο ντοκουμέντο για την ιστορία της

λογοτεχνίας. Για τον “ασύγκριτο μας Παναΐτ”, η Ελένη Καζαντζάκη γράφει ένα βιβλίο, που εκδόθηκε το 1938 στο Σαντιάγο της Χιλής.

Από το 1962, όταν εκδόθηκε στο Βουκουρέστι ο *Καπετάν Μιχάλης*, μέχρι το 2006, όταν κυκλοφόρησε η έκτη έκδοση του *Αλέξη Ζορμπά*, από το έργο του Καζαντζάκη μεταφράστηκαν στα ρουμανικά 9 τίτλοι σε 15 εκδόσεις. Τα τираζ των έργων αυτών έφθασαν και τα 100 000 αντίτυπα για μια έκδοση (η περίπτωση του έργου *Χριστός ξανασταυρώνεται*). Επί κομμουνιστικού καθεστώτος, οι εκδόσεις του Καζαντζάκη αποτελούσαν το πιο εμπνευσμένο και πολύτιμο δώρο για φίλους. Εντυπωσιακή είναι και η βιβλιογραφία των μεταφράσεων από έργα του Νίκου Καζαντζάκη στον φιλολογικό τύπο. Το έργο του Κρητικού αποτελεί επίσης αντικείμενο μελέτης για τους κριτικούς. Το πιο πρόσφατο δείγμα, ο τόμος *Συγγραφείς ανάμεσα σε Σειρήνες*, που αφιέρωσε το 2006 στον Παναΐτ Ιστράτι και τον Νίκο Καζαντζάκη Ρουμάνος κριτικός.

Όπως μπορούμε να διαπιστώσουμε, οι δύο κλασσικοί της ελληνικής λογοτεχνίας όχι μόνον μεταφράζονται πολλές φορές, όχι μόνον είναι δεκτοί σε επίπεδο μάζας (περίπτωση του Καζαντζάκη), αλλά και αφομοιώνονται από τον ρουμανικό πολιτισμό με την επίδραση που ασκούν πάνω στους Ρουμάνους συναδέλφους τους (περίπτωση του Καβάφη) και το ενδιαφέρον που το έργο τους παρουσιάζει για τους Ρουμάνους ιστορικούς και κριτικούς λογοτεχνίας.

Η περίπτωσή τους – χωρίς να είναι μοναδική – καταδεικνύει, νομίζουμε, τη συνέχεια και το βάθος των φιλελληνικών αισθημάτων των Ρουμάνων. Τέτοια αισθήματα είχαν την ευκαιρία να διαπιστώσουν οι πολλοί Έλληνες ταξιδιώτες στη Ρουμανία - από συγγραφείς (ο Κώστας Ουράνης, ο Γιώργος Σεφέρης, ο Άγγελος Τερζάκης, ο Πέτρος Χάρης, ο Τάκης Χατζηαναγνώστου), ερευνητές, ανθρώπους των Γραμμάτων ή επιστημότες, μέχρι επιχειρηματίες, φοιτητές ή απλούς τουρίστες.

Συμπεράσματα

Προσπάθησα να περιγράψω εδώ, συνοπτικά, σε πολύ γενικές γραμμές, τις κύριες στιγμές της ιστορίας των Ελλήνων της Ρουμανίας, καθώς και μερικούς από τους πολλούς τομείς όπου αυτοί άφησαν αναμφίβολα τη σφραγίδα τους. Ο φιλελληνισμός παρουσιάζει, όπως γνωρίζουμε, χαρακτηριστικά γνωρίσματα τα οποία διαφέρουν από χώρα σε χώρα. Αν σε πολλά μέρη του κόσμου συνδέεται ιδιαίτερα με τον θαυμασμό για την κλασσική Ελλάδα, στο ρουμανικό χώρο ο φιλελληνισμός έχει πολλαπλές πτυχές και όψεις, που προέρχονται από την ιδιαιτερότητα των ρουμανο-ελληνικών σχέσεων. Στον εδραιωμένο από πολλούς αιώνες ρουμανικό φιλελληνισμό, η κλασσική Ελλάδα συγκατοικεί αρμονικά με τη σύγχρονη.

Η βιβλιογραφία που αφιερώθηκε στον Ελληνισμό της Ρουμανίας όχι μόνον από Έλληνες και Ρουμάνους ειδικούς, αλλά από πλειάδα μελετητών απ’ όλο τον κόσμο, είναι αφάνταστα πλούσια και επιβάλλεται η καταγραφή της σ’ ένα μνημειώδες έργο. Ίσως έφτασε η στιγμή, ένα εκλεκτό ίδρυμα – γιατί όχι το Ίδρυμα Κόκκαλη; – να αναλάβει αυτό το φιλόδοξο έργο, που προϋποθέτει τη συγκέντρωση όσων γραπτών μαρτυριών μιλάνε για ένα από τα πιο πλούσια κεφάλαια της ελληνικής διασποράς.

Το ξεκίνημα ενός προγράμματος επιστημονικής έκδοσης των σημαντικότερων ελληνικών χειρογράφων που υπάρχουν στις ρουμανικές βιβλιοθήκες, καθώς και

ορισμένων ιστορικών πηγών (λ.χ. το έργο *Τα μετά την Άλωση* του Αθανασίου Υψηλάντη-Κομνηνού, αληθινό ιστορικό έπος, με 1000 σελίδες!, η πιο σημαντική πηγή για την φαναριώτικη εποχή, που δεν έχει εκδοθεί ούτε στα ελληνικά, παρά μόνον αποσπασματικά) αποτελεί ακόμα μια προτεραιότητα. Σίγουρα, το πρόγραμμα αυτό προϋποθέτει την εκπαίδευση μιας ομάδας νέων ειδικών, ο ενθουσιασμός των οποίων χρειάζεται ενθάρρυνση και οικονομική υποστήριξη. Η συστηματική έρευνα στα αρχεία που υπάρχουν στις κύριες εστίες Ελληνισμού – Βουκουρέστι, Ιάσιο, Σιμπίου, Μπρασόβ-αλλά και σε όλες τις πόλεις όπου άνθισαν ελληνικές κοινότητες (Βραϊλα, Γαλάτσι, Σουλίνα, Κωνσταντσα, Τούρνου Σεβερίν κ.α.), σίγουρα θα έβγαζε στο φως πολύτιμες μαρτυρίες για τη ζωή των Ελλήνων στη ρουμανική γη και θα βοηθούσε στην ακριβή αναπαράσταση βιογραφιών ορισμένων εξαιρετικά σημαντικών για τον Ελληνισμό προσωπικοτήτων. Τα 31 ελληνικά έντυπα (εφημερίδες και περιοδικά) που κυκλοφόρησαν επί 150 χρόνια σε διάφορες ρουμανικές πόλεις και φιλοξένησαν συνεργασίες με λαμπρές υπογραφές απ' όλον τον ελληνικό κόσμο αποτελούν, με τη σειρά τους, πολύτιμα ντοκουμέντα εποχής. Η ελληνική γλώσσα θα μπορούσε να αντικαταστήσει τα αγγλικά στις χιλιάδες ελληνικές επιχειρήσεις που άνοιξαν τα τελευταία χρόνια στη Ρουμανία και η ελληνική λογοτεχνία πρέπει, βέβαια, να διατηρήσει τη θέση της και να ενισχύσει την απήχηση που γνώρισε από αιώνες στη Ρουμανία.

Ωστόσο, όλοι αυτοί οι στόχοι κινδυνεύουν να μείνουν απλά ζητούμενα χωρίς την κατάλληλη οικονομική υποστήριξη. Η δυναμική ενεργοποίηση των δύο μερών και ο συντονισμός του επιστημονικού δυναμικού και των δύο χωρών, επιβάλλονται ιδιαίτερα σήμερα, γιατί οι προοπτικές που ανοίγονται στις ελληνο-ρουμανικές σχέσεις είναι αμέτρητες και πιο λαμπρές από ποτέ. Οι Ρουμάνοι και οι Έλληνες έχουν το ηθικό καθήκον, στο όνομα της παράδοσης που προσπάθησα να ζωντανέψω απόψε – δεν είμαι σίγουρη αν το πέτυχα-, να ερευνήσουν μαζί το κοινό τους παρελθόν.

Επιλογή βιβλιογραφίας

- Stelian Brezeanu, Constantin Iordan ș.a., *Relațiile româno-elene. O istorie cronologică (Οι ρουμανο-ελληνικές σχέσεις. Ιστορικό χρονολόγιο)*, Βουκουρέστι, 2003.
- Ariadna Camariano-Cioran, *Les Académies princières de Bucarest et Jassy et leurs professeurs*, Θεσσαλονίκη, 1974.
- Αθανάσιος Καραθανάσης, *Ο Ελληνισμός στην Τρανσυλβανία*, ρουμανική μετάφραση, Βουκουρέστι, 2003.
- Pashalis M. Kitromilides, Anna Tabaki, *Relations gréco-roumaines. Interculturalité et identité nationale*, Athènes, 2004.
- Μαριάννα Κορομηλά, *Οι Έλληνες στη Μαύρη Θάλασσα*, Αθήνα, 2001.
- Μαριάννα Κορομηλά, *Ευτυχισμένος που έκανε το ταξίδι του Οδυσσέα*, Αθήνα, 2005.
- Elena Lazăr, *Literatura neoelenă în România (1837-2005). O bibliografie (Η νεοελληνική λογοτεχνία στη Ρουμανία. 1837-2005. Βιβλιογραφία)*, Βουκουρέστι, 2005.
- Maria Marinescu-Himu, *Ελληνο-ρουμανικές πνευματικές σχέσεις*, Αθήνα, [1995].
- Cornelia Papacostea-Danielopolu, *Comunitățile grecești în România în secolul al XIX-lea (Οι ελληνικές κοινότητες στη Ρουμανία το 19^ο αιώνα)*, Βουκουρέστι, 1996.
- Leonidas Rados (εκδότης), *Interferențe româno-elene (secolele XV-XX) (Ρουμάνο-ελληνικές σχέσεις)*, Ιάσιο, 2003.
- Demosthene Russo, *Studii istorice greco-române (Ελληνο-ρουμανικές ιστορικές μελέτες)*, 2 vol., Βουκουρέστι, 1939.
- Paula Scalcău, *Grecii din România (Οι Έλληνες της Ρουμανίας)*, 2^η έκδοση, Βουκουρέστι, 2005.
- Paula Scalcău, *Elenismul în România (Ο Ελληνισμός στη Ρουμανία)*, Βουκουρέστι, 2006.